

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Katedra politologie

PERSPEKTIVY DEMOKRACIE NA NADNÁRODNÍ ÚROVNI

Bakalářská práce

Brno 2010

Autor: **Michal Havlák**

UČO: 182718

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Dufek, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Perspektivy demokracie na nadnárodní úrovni*“ vypracoval samostatně a použil jen zdroje uvedené v seznamu literatury.

Brno, 11. května 2010

.....

Poděkování patří vedoucímu této bakalářské práce Mgr. Pavlu Dufkovi Ph.D. za jeho trpělivost a ohleduplnost. Zároveň prohlašuji, že jako autor беру odpovědnost za veškeré nepřesnosti a omyly uvedené v této práci.

OBSAH

1. ÚVOD	5
2. CO JE TO DEMOKRACIE?.....	6
3. DEMOKRACIE V HISTORICKÉ PERSPEKTIVĚ	8
3.1. První transformace demokracie.....	8
3.2. Druhá transformace demokracie	10
3.3. Závěrem.....	11
4. DEMOKRACIE DNES	12
5. NÁROD, STÁT, NÁRODNÍ STÁT	15
6. TŘETÍ TRANSFORMACE DEMOKRACIE	17
7. GLOBALIZACE A PROMĚNA SVĚTOVÉHO ŘÁDU	19
7.1. GLOBALIZACE	20
7.2. TECHNOLOGICKÁ (INFORMAČNÍ) REVOLUCE	22
7.3. GLOBALIZACE A DEMOKRACIE	25
8. TEORIE NADNÁRODNÍ DEMOKRACIE	28
8.1. RADIKÁLNÍ DEMOKRATÉ (dle Barša, Císař 2008: 479-480)	28
8.2. KOSMOPOLITNÍ DEMOKRATÉ (dle Barša, Císař 2008: 479-480)	29
8.3. LIBERÁLNÍ INSTITUCIONALISMUS (dle Barša, Císař 2008: 479-480)	30
8.4. DELIBERATIVNÍ DEMOKRACIE (dle Barša, Císař 2008: 479-480).....	31
9. ZÁVĚR.....	33
Demokratizace nadnárodního prostoru se ve světle námi zkoumaných souvislostí ukázala jako více než žádoucí. Jako realistické se jeví především minimalistické koncepty deliberativní demokracie a institucionálního liberalismu.	
10. POUŽITÁ LITERATURA	33
11. ANOTACE A KLÍČOVÁ SLOVA.....	37

Počet znaků včetně mezer:

1. ÚVOD

Tato práce se zabývá fenoménem demokracie. Ale co vůbec tento pojem, tak často skloňovaný, znamená. Pod slovy demokratický systém si dnes každý vybaví liberální zastupitelskou demokracii. Tento systém, všeobecně uznávaný, zaručuje základní lidská práva a svobody. Je vystavěn tak, aby každý jedinec měl funkčně zaručena všechna svá práva. Tento systém však má své hranice. Tyto hranice jsou dnes definovány hranicemi států, ve kterých je demokracie zakotvena. Za předpokladu, že je takovýto stát ničím nenarušován, blíží se tento systém dnes široce sdílené představě ideálního režimu.

Avšak spolu s proměnou charakteru a podmínek významně vzrůstají síly, které na takovýto útvar působí zvenčí a postupně ořezávají schopnost regulace daných systémů v rámci jejich vlastního území. Za těchto podmínek stát není schopen dodržovat záruky, které ukládá jeho systém. Stát tak ztrácí legitimitu. Jeho úlohu částečně přebírají instituce a bla na vyšší úrovni, které ovšem trpí značným demokratickým deficitem. Panuje pak všeobecná shoda, že je třeba tyto instituce upravit do té podoby, kdy se budou zodpovídat relevantnímu tělesu. Lze ovšem rozšířit demokracii nad rámec států? Jaká jsou úskalí a limity? Jak takový systém vybudovat, abychom se vyhnuli homogenizaci kultury a vůbec?

Nejprve se budeme zabývat samotným pojmem demokracie. Jeho původem, významem, historií. Použijeme argumentaci politologa Rollanda Dahla, který mluví o tzv. třech transformacích demokracie. Tento náhled pro naše účely nejlépe přiblíží vývoj demokracie v čase. Současně sleduje logiku našeho výkladu. V poslední transformaci se demokracie ukotvila v hranicích státních celků. Tam se geografický vývoj zastavil. Změny posledních desetiletí ovšem ukazují, že demokratický režim v těchto hranicích se nedokáže poprat s úskalími této nové doby. Existuje konsenzus o potřebě regulace nadnárodních celků a institucí a pravidel. V prostřední části se budeme soustředit na proměnu, kterou světový řád prošel od počátku dvacátého století. Nakonec si představíme 4 normativní teorie, které usilují o rozšíření demokracie na nadnárodní úroveň.

2. CO JE TO DEMOKRACIE?

Úvod této práce je třeba věnovat samotnému pojmu demokracie. Nejen že kořeny tohoto termínu sahají velmi hluboko do lidské historie, ale jeho chápání se v průběhu času mnohokrát měnilo, nehledě na to, že na značný úsek dějin upadl docela v zapomnění. Jak máme demokracii rozumět, když si lidé pod tímto slovem v různých dobách představovali různé věci? Ani dnes není situace okolo tohoto fenoménu jasnější. Demokracie se stala nadužívaným pojmem, denně se objevuje v médiích, v laických i odborných diskusích. Množství nejrůznějších těles se zastřešuje tímto výrazem, přičemž společné rysy bychom hledali asi obtížně. Můžeme se tedy vůbec shodnout na významu tohoto termínu, když se k němu mohou odkazovat natolik rozdílné tábory?

Většině lidí se dnes v souvislosti s tímto termínem asociují pojmy, jako je svoboda, spravedlnost, rovnost apod. To zcela odpovídá současnému stavu, kdy za normativní ideál spravedlivé a dobré vlády považována právě liberální zastupitelská demokracie. Avšak jak již bylo zmíněno, demokracie není fenoménem současné doby, tento pojem ji diskutován již po více než pětadvacet století (srov. např. Sartori: 1993: 11). Snaha vysledovat kontinuální linii vývoje tohoto fenoménu by nebyla korunována úspěchem. V souvislosti s demokracií se v různých dobách zmiňovaly různé aspekty. Zatímco Platón ji označoval za špatnou formu vlády, dnes je demokracie glorifikována od liberálních pozic, přes konzervativní až po tábor komunistů (srov. Heywood 2002: 87). Samotná neshoda v tom, co znamenalo toto slovo tehdy a dnes, naznačuje, jak obtížná situace panuje i dnes. Je to diskutabilní pojem. Žádná ustálená definice neexistuje, pouze řada přístupů, které si konkurují. Tento proud uvažování jako celek můžeme označit jako teorii demokracie, či spíše, kvůli množství výkladů, budeme mluvit o teoriích demokracie.

Nejsnadnější východisko pro zkoumání fenoménu demokracie tak tvoří doslovný překlad tohoto slova. *Demos* znamená řecky lid, *kratein* je řecký výraz pro vládu. Demokracii tedy může být přeložena jako vládu lidu. Zde ovšem záhy narážíme na další problém. Co to vlastně je „vláda lidu“? Je obtížné si pod tímto slovním spojením představit konkrétní formu vlády, není ani jasné, kdo je lid. Že je teorie demokracie tak nesmírně složitá, je do jisté míry dáno

právě obtížemi s pochopením toho, kdo je lid a které činy vlády lze připsat jemu spíš než vládnoucím skupinám (Scruton 1999: 30).

Napomoci s uchopením nám může slavný „gettysburgský“ projev amerického prezidenta Abrahama Lincolna, který roku 1863 popsal demokracii jako „vládu lidu, prostřednictvím lidu a pro lid“ (srov. Hloušek, Kopeček 2003, Scruton 1999: 30-31). Výše zmíněný citát lze pak vyložit jako:

1. „vláda lidu“ je mocí lidu, a to nejenom v tom smyslu, že zahrnuje celý lid, ale rovněž proto, že získává legitimitu díky podpoře lidu.
2. „vláda prostřednictvím lidu“ lze chápat ve smyslu výkonu moci lidem, tj. ve smyslu široké účasti lidu na procesu vládnutí.
3. „vláda pro lid“ proto, že se snaží působit pro společné blaho všech lidí a zajištění práv jednotlivců.

(Tansey: 1997 dle Hloušek, Kopeček 2003: 16)

I přes tento výklad zůstává demokracie polyvalentním termínem. To je dáno stále problematickým a nejednotným chápáním a často také účelovou interpretací. Definice demokracie pak má dvě stránky. K pochopení vyžaduje jak deskriptivní, tak normativní část. Přitom musíme mít na paměti, že a) demokratický ideál nedefinuje demokratickou skutečnost a naopak b) demokracie je výsledkem interakce ideální podoby a reality (Sartori 1993: 10).

Existuje množství teorií a přístupů. Vedle normativních, empirických či funkcích teoriích můžeme demokracii poměřovat např. podle výkonu vlády lidu^I, podle části politického procesu, kterou zdůrazňují^{II}, dle míry zapojení občanů^{III}, či podle způsobu zprostředkování zájmů ve společnosti^{IV}. Pro naši práci je pak podstatná především podoba současné západní liberální zastupitelské demokracie. Výzkumu takovéto demokracie v praxi se zabýval americký politolog Ronald Dahl, který pro ni („reálnou demokracii“) zavedl vlastní pojem –

---

^I Přímá demokracie, reprezentativní demokracie

^{II} Procesní teorie demokracie, výsledkové teorie demokracie

^{III} Participační demokracie, elitní demokracie

^{IV} Pluralitní demokracie, neokorporativní demokracie

polyarchie^V (tedy vláda mnohých). Tou se budeme zabývat po nastíněné historického vývoje demokracie.

3. DEMOKRACIE V HISTORICKÉ PERSPEKTIVĚ

3.1. První transformace demokracie

Jak jsme již napsali výše, demokracie má za sebou dlouhý a nelineární vývoj. Ve světle kontrastu mezi negativním vnímáním demokracie a její dnešní slávou, nám může její cesta připadat jako výstup na vrchol. Ve skutečnosti, jak napsal Robert Dahl, se její dráha podobala spíše cestou pouští s občasnými výstupy. Po dlouhá staletí byla dokonce zapomenutým způsobem vlády. Výklad Roberta Dahla, který vidí v historii demokracie tři velké transformace, je pro tuto práci inspirativní, když sleduje podobnou logiku. Tedy možnost rozšíření demokratických principů mimo své aktuální hranice .

Vedle třech transformací jmenuje Dahl také čtyři nejdůležitější zdroje demokracie: klasickou řeckou demokracii, republikánskou tradici^{VI}, myšlenku a instituci zastupitelské vlády a nakonec logiku politické rovnosti (Dahl 1995: 17). První transformace má dle Dahla počátek v antickém Řecku a souvisí s malými, poměrně homogenními městskými státy. Zhruba v pátém století několik takových celků odmítlo tradiční formy vlády^{VII} a přijaly systémy zahrnující ve vládě velký počet občanů (dospělých mužů) s právem účastnit se vlády. To představovalo radikální změnu v představě vlády a uspořádání věcí veřejných. Myšlenka lidu, který má právo si vládnout a oplývá zdroji k tomu nezbytnými, přetrvala a zůstává jádrem moderních demokratických myšlenek. Zde se tedy nachází první ze zdrojů demokratické tradice (Dahl 1995: 17).

Ve své době byl takový systém přijímán často negativně, jako vláda chudých (Aristoteles) či nezpůsobilých (Platón). Dahl pak vysvětluje, proč je systém takovýchto polis dobrý. Lidé jsou společenštitvoroové, je jejich přirozeností sdílet prožitky s ostatními. Bez toho by se člověk

---

^V Proti tomuto označení se ohradil italský politolog Giovanni Sartori (in 1993), když poznamenal, že nelze mluvit o demokracii a přitom užívat odlišné termíny.

^{VI} Především republikánskou tradici rozvíjenou v Římě, později pak ve středověkých městských státech severní Itálie (Janov, Florencie, Benátky, ...)

^{VII} jako byly tyranie či oligarchie

zdaleka nemohl tak vyvinout a uplatňovat své schopnosti. Mezi základní hodnoty dobré (ideální) polis dále patří mravnost a spravedlnost. Pěstování občanských ctností pak vede nutně ke štěstí, neboť mravný člověk je šťastný člověk, každý usiluje o štěstí a tak spolu lidé žijí v harmonii. Aby nebyla tato harmonie narušena, musí být polis **homogenní a ne příliš rozšířená**. V opačném případě hrozí její roztržštění (dle Dahl 1995: 18).

Aby se dal označit řád polis za demokratický, musel splňovat následující podmínky:

1. Občané museli být ve svých zájmech dostatečně v souladu, aby mohli sdílet smysl pro obecné blaho a jednat podle něj.
2. Polis musí být vysoce homogenní, jinak hrozí konflikt. Proto je nemožná polis, kde jsou občané nerovní, a to v jakékoli rovině (ekonomické, vzdělanostní, jazykové, kulturní)
3. Počet občanů musí být malý. Je nutností vyhnout se nesourodosti, je nutná znalost problémů obce.
4. Musí být schopni se shromažďovat, rozhodovat a rozhodnutí vykonávat.
5. Účast nebyla omezována. Zahrnovala aktivní účast - každý byl alespoň jednou zvolen do výkonné funkce.
6. Městský stát musí zůstat plně autonomní. Musí být ekonomicky, politicky i vojensky nezávislá obec. Skromný život pak minimalizuje hrozbu závislosti na zahraničním obchodě.

(dle Dahl 1995: 22-23)

Jak vidíme, téměř všechny tyto požadavky jsou v rozporu s praxí moderních západních demokracií. Pozdější demokratické aplikace nebyly schopny díky svému rozsahu vytvořit podobný systém přímé účasti na vládě. Návrat k přímé demokracii je diskutován až dnes, a to díky dramatickému rozvoji telekomunikačních a informačních technologií. Je tedy patrné, že jako zdroj moderním demokraciím posloužili především řecké myšlenky, nikoliv instituce.

Druhým zdrojem demokracie je republikánská tradice, mající kořeny především v Římě a středověkých městských státech v severní Itálii. Republika – res publicus, věc veřejná čili věc náležející lidu. Zatímco hlavním subjektem demokracii je lid, republika předpokládá společný zájem na veřejných záležitostech. Usilování o společné dobro je pak spojeno s principem participace (Sartori 1993: 290). Postupné zrovnoprávnění obyvatel vedlo i v Římě k vládě

lidu. Tento náročný systém vlády se ovšem neslučoval s římskou územní expanzí. Jak jsme si výše ukázali, demokratické instituce jsou závislé na přímé účasti lidu, což je možné pouze v případě malého homogenního tělesa. Územní expanze a s ní související sociální přeměna římské společnosti vedla ke krizi republiky a nastolení císařství. K oživení republikánské tradice došlo v severoitalských městských státech až po mnoha staletích v souvislosti s nástupem renesance. Nutno poznamenat, že to byla pouze dočasná epizoda.

I podle republikánské tradice jsou lidé tvory společenskými a měli by si tedy být rovni. Lid ovšem není homogenní útvar, frakce a konflikty jsou běžnou součástí jeho existence. Pro občanskou ctnost toto soupeření představuje velkou hrozbu. Římská společnost se dělila na aristokratickou, či oligarchickou část, a na složku lidovou. Aristoteles dále přidává monokratický prvek, který zahrnuje vládce a jeho snahu posílit svou moc. „Úkolem republikánů je sestavit takovou ústavu, která odráží a vyrovnává takovéto nerovnosti. Zajišťuje smíšenou vládu demokracie, aristokracie a monarchie v takovém složení, že všechny tři složky nakonec působí pro dobro všech“ (Dahl 1995: 28).

3.2. Druhá transformace demokracie

Druhá transformace představuje přechod od státu městskému ke státu národnímu, od přímé formy vlády k formě zastupitelské. Od svých městských předchůdců si nová forma uchovala především myšlenku politické rovnosti. Rozsah nových demokracií byl v porovnání s předchůdci nevídaný. Nejen co do rozsahu území, ale i do počtu obyvatel – občanů. Je však třeba nalézt nový způsob uplatňování demokratické formy vlády, neboť přímá účast není při takové velikosti národních států myslitelná.

Nově vznikající národní státy akceptovaly demokratickou formu vlády v zastupitelské podobě. Přímá účast na vládě je vhodná pouze pro malé a homogenní územní celky. Ve velkém státě se občané jako zákonodárný sbor scházet nemohou. Princip zastoupení spočívá v tom, že se volič účastní politického rozhodování volbou svých reprezentantů (Hloušek, Kopeček 2003: 21). Tato transformace demokratické teorie a praxe má hluboké důsledky:

- Vláda lidu se nemusela omezovat na malé státy, opanovala mnohem větší prostor, uvnitř kterého se mohly rozvíjet nové koncepce osobních práv, svobod a samostatnosti.
- Vláda získala schopnost řešit efektivně problémy přesahující území jednotlivých malých polis (dle Dahl 1995: 32)

Demokracie tedy v rámci druhé transformace „zúžila, ale paradoxně současně i rozšířila meze demokracie“ (Hloušek, Kopeček 2003: 22) Přímá účast se stala nemožnou, ale zmizely překážky ve směru velikosti útvaru. Dahl takto vzniklé státy označuje jako polyarchie (reálné demokracie). Spojení hodnot liberalismu (svoboda, garance přirozených práv člověka) a demokracie (politická rovnost), kdy se liberální principy postupně stávají součástí procesu demokratizace, a ten je zpětně rozvíjí, pak označuje jako liberální demokracie (Hloušek, Kopeček 2003:22)(Sartori 1993: 292).

Demokracie v rámci národního státu pak vytváří podmínky pro rozvoj relativně nezávislých sdružení všeho druhu: politických, společenských, ekonomických, kulturních. Monistická demokracie byla vystřídána pluralistickou myšlenek a zájmů. Spory se staly normální částí systému. „Jako důsledek snahy aplikovat demokratický proces na velký rozměr národního státu se vyvinuly politické metody a instituce, jako politické strany, které byly v městských státech neznámé“ (Dahl 1995: 289) Tyto mnohem rozsáhlejší systémy zahrnuly prakticky veškeré dospělé osoby v jeden ústavní a právní systém. Na otázku podoby demokratické vlády v zastupitelském systému pak demokraté odpovídají (Montesquieu in 1961 – dle Dahl 1995) konstitučním a institucionálním rozdělením moci do tří částí: legislativní, výkonné a soudní. (Dahl 1995: 29)

3.3. Závěrem

V tomto exkurzu jsme si stručně přiblížili historický vývoj demokracie od antického Řecka až po zrod moderních národních států. Byli jsme svědky zápasu, kdy se demokratické myšlenky pokoušely adaptovat na dané prostředí. Nutností doby byla malá homogenní politická jednotka, která jediná mohla fungovat v souladu s demokratickými principy, aniž by byla zničena konflikty. Vyvažování nerovné společnosti je příliš náročnou výzvou, a tak obrat přichází s nástupem národních států a přechod přímé formy vlády k zastupitelské. Tak vzniká

pluralitní občanská společnost, která se může rozvíjet v útrokách nových států. Ronald Dahl takto vzniklé demokracie nazývá polyarchiemi, neboli reálnými demokraciemi. Těm se věnuje následující kapitola

4. DEMOKRACIE DNES

Ať již budeme používat termín reálná demokracie, západní demokracie, liberální zastupitelská demokracie, či polyarchie, půjde nám v této kapitole o popis soudobých systémů zastupitelské demokracie. Po dlouhém období ve stínu jiných forem vlády či úplném zapomnění prožívá demokracie na přelomu 20. a 21. století triumf. Při pohledu na dnešní svět se zdá, že tento systém porazil všechny své konkurenty.

Liberálně demokratické politické systémy jsou ztělesněním dvou rozdílných rysů, z nichž jeden je liberální, druhý demokratický. V liberálním prvku se objevuje víra v omezenou vládu, v demokratickém víra ve vládu lidu. Jako model vykazuje liberální demokracie tři hlavní znaky:

1. Liberální demokracie je demokracií nepřímou a zastupitelskou. Politické funkce se dosahuje tak, že kandidát uspěje v pravidelně konaných volbách, uskutečňovaných na základě formální politické rovnosti – „jeden člověk, jeden hlas, jeden hlas, jedna hodnota“.
2. Liberální demokracie je založena na soutěži a voličském výběru. To se zajišťuje politickým pluralismem, tolerováním široké škály vzájemně konkurujících názorů, protikladných sociálních filosofí a spolu soutěžících politických hnutí a stran.
3. Liberální demokracie se vyznačuje zřetelným rozlišováním mezi státem a občanskou společností. To se zajišťuje vnitřními i vnějšími brzdami státní moci, existencí autonomních skupin a zájmů a tržní čili kapitalistickou organizací ekonomického života.

(Heywood 2002: 56)

Ronald Dahl v souvislosti s popisem **soudobého stavu systémů, které jsou označovány jako západní demokracie**, mluví o polyarchiích (např. Dahl 1995) či později o „skutečně existujících demokraciích“ (Dahl: 2001). Slovo Polyarchie můžeme přeložit jako vláda mnohých, což ilustruje odklon od ideálního typu demokracie (vláda lidu) k realitě. Polyarchie jsou podle něho plodem druhé demokratické transformace a představuje soubor politických institucí, nutných pro demokracii ve velkém měřítku. Tyto systémy se etablovaly v rámci těles národních států, které svou přítomností umožnily uchycení se a rozvoj demokratických institucí.

Polyarchii pak můžeme chápat několika způsoby:

1. jako historický výsledek úsilí o demokratizaci a liberalizaci politických institucí národních států
2. jako charakteristický typ politického řádu nebo režimu, odlišného významným způsobem od ostatních systémů i od demokracií dřívějšího druhu
3. jako systém politické kontroly, ve kterém jsou nejvyšší státní úředníci ve vládě ovlivňováni tak, aby upravili své chování tak, aby vyhráli volby v politické konkurenci s ostatními soupeři
4. jako systém politických práv
5. jako soubor institucí nutných pro demokratický proces ve velkém měřítku.

(dle Dahl 1995: 200)

Tyto způsoby nahlížení na systém nejsou v rozporu, ale představují různá hlediska, jež slouží k identifikaci polyarchií. Hlavní charakteristikou polyarchií pak je občanství rozšířené na poměrně velkou část obyvatelstva spolu s občanskými právy zahrnujícími možnost být v opozici a hlasováním odvolat nejvyšší úředníky vlády. (Dahl 1995: 202) Jsou to pluralitní systémy, zahrnující významný počet autonomních společenských skupin a individuálních práv, které jsou jakousi náhražkou za politický konsensus. Ve homogenních společenstvích automaticky obsahujících konsenzus nebylo potřeba individuálních práv. Zde osobní práva zaručují jakýsi určitý svobodný prostor.

Dahl (1995: 202, srov. Dahl 2001: 87) uvádí sedm institucí, kterými se moderní zastupitelské demokracie musí vykazovat.

1. Volení státní úředníci – kontrola nad nastolovanými tématy
2. Svobodné a spravedlivé volby – kontrola nad agendou
3. Všeobecné volební právo – plné začlenění všech do politického života
4. Právo ucházet se o úřad – to samé
5. Svoboda projevu – občané mají právo vyjadřovat se k šíři problému včetně kritiky
6. Alternativní informace – právo vyhledávání, existence a ochrany alter zdrojů
7. Svoboda sdružování – poučené porozumění, kontrola nad agendou, nez sdružení

Instituce sami o sobě však nejsou dostatečné. Pro splnění kritérií demokratického procesu musí polyarchie naplňovat sadu podmínek. Hlasovací právo musí být rovné, každý občan musí mít právo vyslovit své preference a jeho hlas musí mít stejnou váhu jako hlasy ostatních. Participace na procesu rozhodování musí být účinná, dále musí každý občan rozhodovat kvalifikovaně, mít možnost zajistit si informace o podstatě předmětu rozhodování. Démos musí mít kontrolu nad programem rozhodovacího procesu. Nakonec je tu podmínka univerzálnosti, čili zahrnutí všech dospělých členů společnosti démem. Čili ve zkratce:

1. Rovné hlasovací právo
2. Účast občanů / voličů na chodu systému
3. Pochopení založené na informacích
4. Konečná kontrola programu démem
5. Univerzálnost

(podle Mareš 2003: 253-254)

Častá selhání demokratických systémů ve 20. století Dahla inspirovalo k sepsání podmínek, které jsou pro její vývoj příznivé. V zemi, která splňuje všech pět těchto podmínek, je téměř stoprocentní jistota rozvoje a udržení demokratických institucí. Naopak v zemi, v níž všech podmínek chybí nebude s velkou pravděpodobností možná výstavba těchto institucí, pokud ano, bude obtížné jejich udržení.

Zásadní podmínky:

1. Kontrola volených činitelů nad armádou a policií
2. Demokratické přesvědčení a demokratická kontrola
3. Žádné silné demokracii nepřátelské zásahy zvenčí

Příznivé podmínky:

4. Moderní tržní ekonomika a moderní společnost
5. Slabý subkulturní pluralismus

(podrobněji viz. Dahl 2001: 133-148)

5. NÁROD, STÁT, NÁRODNÍ STÁT

Mezi pojmy vymezující socio-demografické členění světa panuje mnoho nejasností a často se setkáváme s jejich nesprávným používáním. Jedná se zejména o termíny „národ“ a „stát“.

Kategorie moderního národních států a demokracie jsou pevně propojeny. Právě tyto formující se útvary poskytly ideální podmínky pro uchycení a rozvoj demokratických institucí. Norský politik Stein Rokkan nabízí historickou perspektivu formování státu a národa v prostoru západní Evropy.

Vymezuje přitom čtyři období – první je spojeno s formováním státu. To zahrnuje interval zhruba od 14. století do konce 18. století a obsahuje unifikaci na úrovni politické elity jednotlivých zemí, ustalování hranic a počátky správy daného území. Druhá fáze je charakterizována tvorbou národa uvnitř centralizovaných států, v důsledku čehož vznikly národní státy. Byla to právě emancipace jednotlivých národů, která se stala jedním z ústředních motorů přechodu od tradiční k moderní společnosti (vedle či ruku v ruce s procesy industrializace, urbanizace, sekularizace, racionalizace, dostupnost vzdělání a dalších). Na základě národů, jejich jazyka a hodnot, byly ustaveny nové politické jednotky moderní společnosti – „národní státy“. Národy byly tedy stavebním kamenem a inspirací států, jak je známe dnes. Neznamená to však, že by jeden stát zahrnoval jeden národ. Národ slouží státu jako ideologie, ne jako praxe. Někdy můžeme pozorovat častou záměnu obou výše uvedených termínů. Přitom v naprosté většině případů se hranice státu (jako politické jednotky) a národa nekryjí. Na území jednoho státu často žijí příslušníci několika národů, nebo naopak jeden národ je rozprostřen na území několika států. Příčinu záměny těchto pojmů můžeme vidět v existenci národních států, jako současné jednotky geografické strukturace světa. Slovní spojení „národní stát“ spojuje dva odlišné termíny v jeden nový celek, je zde proto možné najít kořeny panujících terminologických nejasností. Třetí fáze se vyznačuje prostoupením národního státu a demokracie, když dochází ke zrovnoprávnění v participačních

právech. Závěrečná éra je pak spojena s redistribucí statků a érou sociálního státu (Flora, Kuhne, Urwin 1999 dle Kopeček 2003).

Connor (in 2003) definuje „stát“ jako jednotku politického dělení současného světa. Ta zahrnuje určité území a obyvatelstvo a vykonává nad ním svrchovanou moc. Moderní koncepce suverénní státnosti byla poprvé vyjádřena ve Vestfálské mírové smlouvě, uzavřené roku 1648. Můžeme identifikovat pět hlavních rysů státu (Heywood 2004: 107-108).

1. Stát je suverénní (svrchovaný) a vykonává na svém teritoriu absolutní a neomezenou moc.
2. Státní instituce jsou veřejné, na rozdíl od soukromých institucí občanské společnosti. Veřejné orgány odpovídají za přijímání a prosazování kolektivních rozhodnutí.
3. Stát se těší legitimitě. Státní rozhodnutí se přijímají pro členy společenství jako závazná. Stát by měl odrážet trvalé zájmy společnosti.
4. Stát je nástrojem ovládnutí. Autorita státu musí být vynutitelná – tzv. legitimní donucování
5. Stát je územní organizace. Jurisdikce státu je geograficky definovaná a vztahuje se na všechny uvnitř daného území. Stát v mezinárodní scéně působí jako autonomní jednotka.

Nyní se přesuneme k definici „národu“. Společným rysem naprosté většiny prací, které byly od poloviny 19. století publikovány, bylo primordialistické pojetí národa (Hroch: 2006). Převládá názor, že národ je odvěkou kategorií a tvoří specifickou hodnotou lidského rodu. Po 2. světové válce většina výzkumníků opustila primordialistický názor a shodla se, že národ nelze definovat pouze etnickými rysy (jazykem a kulturou). Existence národa byla víceméně definována pocitem a vědomím sounáležitosti jeho příslušníků. Znamená to, že se národ sám pokládá za samostatné, od jiných odlišné společenství (Heywood 2002: 128). Stoupl tím pádem i význam studia nacionalismu jako předpokladu existence národa (Hroch: 2006). Ten je možné považovat za transcendentní celek, který má schopnost samostatně jednat, má vlastní historii, sdílí jazyk, vlastnosti a tradice. Jako tmel národa lze vnímat i komunikaci, integrující společnost (Deutsch: 2003). Ernest Gellner zavádí dvě definice národa: kulturní (lidé náleží ke stejnému národu pokud sdílejí stejnou kulturu) a voluntaristická (národy jsou plody přesvědčení, loajality a solidarity). Je přitom

představitelem konstruktivistického přístupu, když tvrdí, že „nacionalismus není probouzením národů k sebevědomění: vynalézá národy tam, kde neexistují“ (Gellner: 1993). Na tuto teorii navazuje Benedikt Anderson, který se snaží se oddělit „pravá“ společenství od „falešných“. Benedikt Anderson mluví o národech jako o pomyslných společenstvích. Jejich základem je pak pospolitá myšlenka. Národ se může stát národem teprve tehdy, když si každý z jeho příslušníků je schopen představit že je příslušníkem pospolitosti s lidmi, které nikdy osobně nepoznal a nepozná a kteří žijí na teritoriu, které si může rovněž pouze představovat.

6. TŘETÍ TRANSFORMACE DEMOKRACIE

V předchozím textu jsme se již věnovali dvěma transformacím demokracie. Z hlediska velikosti území se podařilo demokratický způsob vlády rozšířit z malého homogenního městského státu až na úroveň státu moderního, který obsáhne nesrovnatelně větší území. Z exkluzivního občanství se stalo občanství inkluzivní. Tato transformace byla možná díky mechanismu zastoupení, kdy se občané museli vzdát přímé účasti na vládnutí a nadále se ho účastní pouze prostřednictvím svých volených zástupců. Tento princip také umožnil rozvinutí pluralitní občanské společnosti. Dané společenství již nemusí vystupovat jako homogenní těleso, neboť tím není ohroženo praktické fungování státu. Robert Dahl však mluví i o třetí transformaci demokracie. A opět, stejně jako v případě druhé transformace, míří směrem k rozšíření demokratických principů nad rámec stávajícího tělesa (v kterém demokratické principy fungují). Je na místě vznést otázku, jaké výhody by to současným zastupitelským liberálním demokraciím přineslo.

Mohlo by se zdát, že (liberální) demokracie je ve vrcholné formě. Vždyť v posledních dvou desetiletích se stala dominujícím systémem vlády. Po zhroucení východního bloku a tudíž konci bipolárního uspořádání se mnohým zdálo, že liberální zastupitelská demokracie se stala jediným správným a žádoucím systémem. Francis Fukuyama (in 2002) šel dokonce tak daleko, že popsal vzniklou situaci jako konec dějin. Přitom staví na názoru, že liberální demokracie během druhé poloviny 20. století porazila všechny své nepřátele, kteří byli delegitimizováni svou nekonkurenceschopností, a „stala se univerzální lidskou hodnotou, která se dříve či později rozšíří po celé planetě“ (Kopeček 2003a: 327). Úspěch liberálních demokracií v druhé polovině minulého století se snaží vysvětlit i Dahl (in 2001).

Ačkoliv demokracie v průběhu minulého století mnohokrát selhaly, konec století znamenal vítězství. Dahl si tuto skutečnost vysvětluje rozšířením příznivých podmínek pro demokracii. Tj. 1) V důsledku rozpadu velmocí a koloniálních říší klesalo nebezpečí napadení zvenku. 2) Vojenské diktatury se nelegitimizovaly svou neschopností vyrovnat se s požadavky moderní společnosti. 3) Mnohé země, kde se demokratizace uskutečnila, byly dostatečně homogenní a nedocházelo v nich ke konfliktům. 4) V důsledku neúspěchů přestala být většina konkurentů liberální demokracie pro zbytek světa přitažlivá. 5) Důsledkem rozšíření tržního kapitalismu se vytvořila početná střední třída sympatizující s demokratickými myšlenkami (podrobněji viz. Dahl 2001: 147)

Jestli liberálními demokraciemi tento triumf vydrží záleží na tom, jak se v budoucnu dokáží vypořádat s potížemi, vyplývajícími především z důsledku tržního kapitalismu. Státy jsou čím dál více ovlivňovány aktéry a procesy majícími původ mimo hranice dané země. Spory, obchody nebo finance dnes překračují státní hranice. Takové situace nelze řešit v rámci místního demokratického procesu. Místní vláda je proti vnějším aktérům bezbranná. Tím se značně snižuje možnost regulace důležitých oblastí fungování státu. „Rozšiřování nadnárodních činností a rozhodování snižuje schopnost občanů země vykonávat kontrolu nad věcmi pro ně zásadního významu prostřednictvím vlády. V této míře se z vlád zemí stávají místní vlády“ Dahl (1995: 290). Regulace těchto procesů je možná pouze na nadnárodní úrovni.

Jako řešení se nabízí opět transformace směrem ven, tentokrát tedy ve větším, nadnárodním, měřítku. Dahl je ale skeptický, když poukazuje na absenci struktury a vědomí národnosti, které byly na národní úrovni v době vzniku polyarchií vcelku rozvinuty. Ani v blízké budoucnosti pak nepředpokládá vznik takového povědomí. Navíc legitimita demokratického procesu by poklesla, neboť za těchto podmínek by bylo spojení se zástupci na nadnárodní úrovni příliš slabé. Naději však vidí v šanci zdokonalit demokratický život pod úrovní národního státu, a to zkvalitněním demokratických institucí a využitím prudce se rozvíjejících se telekomunikačních a informačních technologií.

Naději spatřuje v prvcích posilující občanskou informovanost. Využití nových telekomunikačních a informačních technologií, k jejich masivnímu rozvoji v posledních desetiletích dochází. Tím se názorově posouvá ke stoupencům participační teorie demokracie (Dahl 1995: 290-291).

Třetí transformaci demokracie uvádí autor v souvislosti s nadnárodními silami a procesy, které významně zasahují do chodu moderních států. Ty přitom na národní úrovni nemají žádné prostředky, jak tyto síly regulovat. Ačkoliv je Dahl sám ohledně demokratizace mezinárodního prostoru či institucí skeptický, sám směřuje třetí transformaci směrem na nadnárodní úroveň. V dalších kapitolách se budeme věnovat možnosti aplikace demokratických principů v této oblasti.

7. GLOBALIZACE A PROMĚNA SVĚTOVÉHO ŘÁDU

Od poloviny dvacátého století zaznamenal svět řadu politických, kulturních a sociálních zvrátů. Dvě světové války v první polovině minulého století znamenaly konec tradičního geopolitického systému. Války jako nástroje vedení sporů mezi jednotlivými suverénními státy byly delegitimovány. Od poloviny století pak výrazně roste především ekonomická provázanost (především evropských) států. Ekonomika prakticky zvítězila nad politikou, ideologie se stala irelevantní (tedy prozatím alespoň na západě)(Heywood 2005: 304). Prakticky převládal široký ideologický konsenzus. Ten byl umocněn rozpadem východního bloku. Liberální zastupitelská demokracie se stala dominantním a všeobecně uznávaným způsobem výkonu moci. Mluvílo se o konci dějin (Fukuyama: 2002) či o konci ideologie (Bell: již 1960). Podle Fukuyamy pádem Železné opony skončily dějiny ve smyslu světového sjednocení politicko – ekonomické situace pod liberální nadvládou. Globálně se rozšířil demokratický liberální řád, který pohltil alternativní režimy a stal se jediným přijatelným fungováním národních států. Nastupuje tedy post-nacionální evropská identita, která asimilovala myšlenky liberální demokracie rozšířené nejen v Evropě, ale i ve Spojených státech. Demokracie, ukotvené v pevných hranicích národních států byly zmiňovány jako konečný cíl podoby výkonu moci.

Od sedmdesátých let však postupně sílí procesy globalizace a internacionalizace, jdoucí ruku v ruce s prudkým rozvojem telekomunikačních a informačních technologií. Tyto nové vymoženosti ve spojení s výše zmíněnými procesy postupně znamenají drastickou změnu ekonomických, politických i sociálních vztahů. Otráslly tradičním principem teritoriální suverenity a zpochybnily takto vymezené národní komunity. Provázanost ekonomických procesů, pohyblivý kapitál, technologické změny a celkové zhuštění a prohloubení všech

interakcí probíhajících skrze státní hranice podstatně snížily efektivitu domácího demokratického procesu a schopnost národních ekonomik účinně korigovat domácí hospodářskou situaci (Barša, Císař 2008: 478). Globalizovaná kultura a síťové komunity nehledící na hranice pomalu rozpouští národní identity a delegitimizují tak samotnou existenci státu. Nových síťových technologií využil také terorismus, když se úspěšně vyvázal z teritoriálních okovů a nyní je schopen zaktivizovat se kdekoli na světě (tamtéž).

Dekonztrahace moci států vede k síťové reorganizaci politické činnosti. Dřívější vládu, koncentrovanou okolo středu moci, nyní nahradilo decentrované vládnutí (governance), které do sebe pohlcuje celou řadu nejrůznějších aktérů (Barša, Císař 2008: 388). Taková struktura naráží na problém legitimacy. V mezinárodním poli významně vzestoupila role nestátních aktérů, nejvlivnějšími aktéry se mnohdy staly gigantické transnacionální korporace, svým obratem převyšujícím HDP menších států. Realistickou teorii mezinárodního prostoru jako domovu anarchie svázalo množství pravidel, režimů, zvyků apod. I zde tedy existuje jakási globální vláda, vláda bez centra. Rosenau (in 1992) popisuje toto vládnutí bez vlády jako sumu obrovského množství kontrolních mechanismů, poháněných různými historiemi, cíly, strukturami a procesy. „Politická autorita je tak na globální úrovni inherentně necentrována a rozptýlená v řadě mechanismů lokalizovaných v mnohoúrovňové struktuře, v níž státní úroveň tvoří pouze jednu z rovin.“ (Rosenau 2003, podle Barša, Císař: 2008) Běžné jsou přeshraniční interakce, ve kterých figurují nestátní aktéři. Jsou označovány jako transnacionální vztahy. Kromě kvantitativní proměny struktury globálního vládnutí nastala i proměna kvalitativní, když místo izolovaných režimů převážil systém vzájemně propojených a překrývajících se uspořádání, v rámci kterých se politická autorita rozptyluje na několika úrovních (Barša, Císař 2008: 393).

7.1. GLOBALIZACE

Liberální zastupitelské demokracie jsou ve 21. století bez pochyby silně ovlivněny procesy globalizace^{VIII}. Pojem se stal součástí každodenního světa, pronikl do mediálního, ekonomického, laického a v neposlední řadě i politického diskurzu. Globalizaci lze v nejjednodušším smyslu definovat jako časoprostoru kompresi světa, kdy se vzdálené entity

---

^{VIII} Globalizace však není otázkou posledních desetiletí. Tato tendence je spojována s modernizací a racionalizací společnosti, která začala mnohem dříve. Giddens (1998) příchod modernity zasazuje do 17. století, její rozmáhání pak ve století 19.

propojují pomocí nových technologií do globálních sítí. Vznikají imaginární komunity časoprostorově vzdálených jedinců, které fungují na bázi společného vědomí. Giddens (1998: 62) tvrdí, že: „V moderní éře je míra časoprostorového rozpojení mnohem vyšší než v jakémkoliv předcházejícím období a vztahy mezi místními a vzdálenými společenskými formami a událostmi se v důsledku toho stávají „rozvolněnými.“ Pod pojmem globalizace tedy míní proces rozvolňování, a to až do podoby propojení vazeb mezi různými sociálními kontexty či oblastmi po celém zemském povrchu. (Giddens 1998)

Globalizace je natolik složitý fenomén, že jej nelze popsat několika větami, proto se v naší práci budeme zabývat pouze zlomkem celého konceptu. Rozporuplnost pojmu globalizace popisuje McGrew (on line text) v několika vzájemně se prolínajících paradoxech, kdy se společnosti propojují mechanismy „stretching“ a „deeping“ vazbami, navazují vztahy. Globalizaci charakterizuje na jedné straně univerzalizace, která národním státům vštěpuje homogenní kultury, na straně druhé i partikularizace. Globální proud dává národu možnost vymezení vůči cizímu, možnost nacionalizace, možnost udržení vlastních hodnot, ať už kulturních, či politických. Globalizace podle McGrewa (on line text) znamená homogenizaci i partikularizaci, juxta pozici i synkretizaci, hybridizaci. V kontextu demokracie autor upozorňuje na tendence centralizace, a zároveň decentralizace. Globalizace sjednocuje svět na jediný globální národ, jehož pravidla se postupně sjednocují podle globálních pravidel tak, jak na to upozornil Francis Fukuyama (2002).

Svět se začal „zmenšovat“ v ekonomické, kulturní i politické rovině (Štětka 2007). V ekonomice se globalizace projevila propojováním národních trhů, vznikem nadnárodních korporací, i propojením finančního kapitálu. Kulturní rovina globalizace znamená filtraci symbolů národních kultur skrz hranice národních států, sjednocování mediální produkce i univerzalizaci kulturních hodnot. V politickém smyslu hovoříme především o renovaci národních států a změně ve vývoji občanské společnosti. Zrychlení přenosu informací způsobilo i sjednocování politických vzorců ve smyslu rozmáhání kapitalistických, liberálních a demokratických myšlenek.

Globalizace má schopnost ovlivnit systém národního státu, protože ten funguje na bázi imaginárního společenství, jak o něm hovořil Benedict Anderson (in 1993). Národ nazýval pomyslným společenstvím, které je svrchované a vnějškově ohraničené (Anderson 2003: 245). Znamená to, že ho udržuje víra jedinců ve fiktivní společný celek založená na sdílení

představ, symbolů a mýtů. Globalizace nabízí možnosti nových kolektivních identit a je tak výzvou pro identitu národní. Přináší nové vlivy a společenství je může adaptovat za své. Národ tak „drží pohromadě“ myšlenky, které členové společenství získali „zvenčí“. Národ jako společenský konstrukt tak může fungovat na bázi globální symboliky.

7.2. TECHNOLOGICKÁ (INFORMAČNÍ) REVOLUCE

Všudypřítomné procesy globalizace a internacionalizace by byly nemyslitelné bez technologické, či v tomto případě spíše informační, revoluce, vymezená nástupem osobních počítačů v letech 1975 – 1981 (Altair, Apple, IBM). V revoluci v organizaci a zpracování informací a znalostí, hraje počítač ústřední roli. Masová média, zejména elektronická prošla v posledních dvou až třech desetiletích dramatickými proměnami, manifestujícími se na úrovni technologií (satelit, kabel, digitalizace, zesíťování, internet), struktury (deregulace národních mediálních systémů, liberalizace, vlastnická koncentrace a internacionalizace) a obsahu (zmnohonásobení obsahové nabídky, paralelní segmentaci, globální cirkulace produktů, rychlost) (Štětka 2007: 9) Kvůli ustupování národních obsahů globální kultuře tyto trendy ohrožují samé základy demokratických institucí.

Největší úlohu informačním technologiím připisují technodeterministé (např. Marshall McLuhan, Herold Innis), když tvrdí, že technologie je primárním hybatelem historie, veškeré sociální změny mají svůj původ v technologických inovacích. Základní principy komunikačně technologického determinismu lze shrnout takto:

1. technologie je autonomní silou, podobně jako počasí;
2. technologie je základnou vzorců organizace společnosti;
3. veškeré sociální změny mají svůj původ
4. v technologických inovacích;
5. technologie je primárním hybatelem historie;
6. nové technologie transformují společnost na všech jejích
7. úrovních: instituce, sociální interakce i jedince samotné;
8. tzv. "lidský faktor" a sociální podmínky jsou při výkladu
9. společnosti až sekundárními faktory.

Castells, Manuel. 2000.: „Materials for an explanatory theory of the network society

Např. Castells (2000) mluví o síťové společnosti a zaměřuje se na transformaci času a prostoru. Podle něj hlavními transformačními silami jsou technologické inovace, kapitalistická restrukturalizace a hledání identity. Tvrdí, že síťová společnost je novou variantou kapitalismu. V jejím středu stojí informace a informační technologie. Základní funkce a procesy jsou organizovány okolo sítí, které se staly základem organizace časoprostoru, eliminují čas a prostor. Kritici poukazují na metodologické limity a nedostatky, práce je kombinací teorie a evidence

Síťová společnost je specifickou formou sociálního uspořádání, které je charakteristické pro *informační věk*. Informačním věkem se rozumí takový stupeň společnosti, ve kterém jsou veškeré aktivity ustavovány na základě elektronických informačně-komunikačních technologií.

Sociální systémy stojí na konfliktní interakci lidských bytostí organizovaných kolem daného sociálního řádu. Takovéto vztahy fungují na základě provázanosti výroby/ spotřeby, na základě zkušenosti a vztahu k moci. Tento propletenec vztahů produkuje základní smysl celé společnosti. Tento základní kámen je diskutován napříč všem úrovněmi společnosti. Kulturní rozměr společnosti je jedním z produktů jejích interakcí.

Úroveň produkce zahrnuje přeměnu zdroje na produkt. Tato transformace je prováděna za účelem zisku. Konzumaci pak lze nahlížet jako pokračování procesu produkce, uspokojující potřeby jedince. Moc je pak lidská aktivita usilující o uplatnění vlastní vůle na co největší množství jedinců. Zkušenost je pak strukturována okolo sexuálně / generového základu, historicky organizovaného okolo rodiny, charakterizovaného nadvládou mužského pohlaví nad ženami a dětmi.

Moc pak stojí na schopnosti uplatňovat násilí. Historicky to znamená především uplatňování psychologického násilí prostřednictvím státu. Symbolické násilí bylo vždy hlavní složkou moci. Symbolická interakce mezi lidmi a přírodou prostřednictvím procesů produkce / spotřeby, zkušenosti a moci vede k utváření kulturních systémů. Jedinci pak utváří své identity prostřednictvím interakce s dostupnými kulturními systémy.

Svébytnou složkou je pak technologie, vztahující se k jak k procesům produkce a výroby, tak ke zkušenosti a moci. Technologie jako nástroj je základní součástí všech lidských činností, které vedou k produkci a modifikaci sociálních struktur.

V posledních dvou dekádách dvacátého století prošel svět řadou sociálních transformací, které vedly k utvoření nového typu sociální strukturu. Tuto novou strukturu Castells nazývá síťovou společností. Nové technologické paradigma je postaveno na elektronických informačně – komunikačních technologiích. Autor přitom poukazuje na nevhodnost termínu *informační společnost*, ten staví do středu informaci, ta však byla ve středu všech typů společností. Co je nové v současném druhu společnosti není centralista informace, ale informační technologie.

Nastupuje **nová ekonomika**, charakterizovaná třemi hlavními rysy: je **informační, globální a síťová**. Má schopnost generovat znalost distribucí informací všem složkám ekonomiky. Je globální v tom smyslu, že je schopna práce jako jedna entita po celé zemi v reálném čase. Všechny složky ekonomiky včetně firem jsou decentralizovány na základě sítí. Tržní kooperace fungují na základě šíření informací pomocí sítí. Určujícím se v této nové ekonomice stává finanční trh. Ten nefunguje zcela podle zákonů trhu, ale je navíc ovlivňován tokem informací, na které reaguje. Castells takovou ekonomiku pojmenovává jako nový druh kapitalismu, jehož pravidla a podmínky se neustále mění.

V souvislosti s touto novou ekonomikou a informačním technologiím dochází také k transformaci zaměstnanosti a druhů a způsobů zaměstnání. Pracovní proces je propojen mezi firmami, regiony a zeměmi – je decentralizovaný. Hierarchie je nahrazena síťovou logikou.

V kulturním rozměru je společnost organizovaná okolo integrovaného systému elektronických médií, zejména pak internetu. Výrazy kultury jsou pak výrazně tvarovány těmito okolnostmi. Média distribují cílené informace specifickým segmentům publika. Tato schopnost nových médií má vliv na politiku. Prostor médií se tak do značné míry stává prostorem politiky.

V souvislosti se síťovou společností došlo ke specifickému zformování prostoru a času. V síťové společnosti je libovolné místo propojeno s jakýmkoli jiným libovolným místem

v reálném čase, jak časové, tak prostorové bariéry jsou zbořeny. Nové technologie dokáží „zrušit“ čas. Ten je dále komprimován a desekvencializován. Tzv. Prostor toků (Space of flows) odkazuje k technologické a organizační schopnosti organizovat nezávisle na konkrétní lokalitě. Většina základních funkcí společnosti je organizována právě na takovém základu.

Tyto procesy mají vliv i na stát. Ten pod jejich vlivem prochází nutnou transformací. Jeho suverenita je narušována globálními procesy, legitimita je narušována. Stát tak přestává být národním státem. Stává se síťovou institucí, propojující jednotlivé mocenské a zájmové složky společnosti. V takovém druhu uskupení hrají nové informačně – komunikační technologie zásadní roli. Bez nich by takové společenství nebylo myslitelné. Všechny organizační formy jsou vybudovány pomocí informačních sítí. Pro výzkum takových společenství je proto nezbytné nalézt fungující definici těchto (informačních) sítí. (dle Castells: 2000)

7.3. GLOBALIZACE A DEMOKRACIE

Místo úvodu pojednání o interakci globalizace a demokracie můžeme použít citát Jana Kellera: *„Je známou a často zdůrazňovanou skutečností, že v důsledku globalizace přestává společnost fungovat na půdorysu národního státu, přestává s ním splývat ve společných hranicích a na její místo nastupuje světová společnost, která ovšem existuje bez světového státu a bez světové vlády“.* (Keller 2007: kapitola 4)

Podle Kellera se závažné problémy (spojené s globalizací) šíří celosvětově, kdežto nástroje na jejich řešení jsou pouze na státní úrovni. Hledání institucí a sil, které by čelily globálním silám na globální úrovni je tudíž výzvou.

Ve světle nových podmínek, které vykrytalizovaly v posledních desetiletích, již nemají národní komunity své osudy plně ve svých rukou. Zastupitelské liberální demokracie, tradičně pevně ukotvené v pevných hranicích národních komunit. Právě podmínky národního státu, který byl suverénním vykonavatelem moci na daném území a dokázal tak pacifikovat sociální vztahy, byly nezbytné pro rozvoj demokratických institucí politické reprezentace a zprostředkování zájmů (Císař 2003: 349). Soubor demokratických institucí a procedur předpokládal existenci národní komunity. (Jako prostředí sdíleného občanství). Prostor

národního státu též poskytuje kulturně vymezené společenství lidí, kteří na společném základě sdílí svůj osud. Národní stát tak tvoří pevný základ pro fungování demokratických principů. Fungování demokracie, založené na interakci mezi aktéry a strukturami uvnitř národního státu, je nyní vystaveno vnějším silám globalizace a internacionalizace. Dynamika světové ekonomiky, rapidní vzrůst transnacionálních vazeb a vývoj mezinárodního práva mají zásadní vliv na formování podoby demokratických procesů (Held 2006: 290).

Změny v organizaci produkčních a distribučních aktivit vedly k vychýlení dosavadní rovnováhy mezi institucemi politiky a ekonomiky, na níž byla založena suverenita jak národního státu, tak fungování národních ekonomik. Vzniká proměnlivá síť založená na dočasných spojeních mezi řídicím jádrem a jeho dodavateli a subdodavateli. Proměnlivý pletenec dočasných kontraktů a jednorázových smluv což sice zvyšuje produktivitu ale snižuje možnost politických institucí regulovat rychle plynoucí toky a redistribuovat zisky z nich v rámci národních států. Dále neustále narůstá asymetrie mezi vlivem národních států a nadnárodních korporací. Ty dokáží z volného trhu profitovat mnohem efektivněji. WTO umožňuje na soudní rovině hájit zájmy korporací vůči státům. Volné kapitály se neustále přemisťují za levnou pracovní silou a způsobují migraci, která narušuje křehký sociální řád demokratických systémů.

Podstatou globalizace je kolonizace veřejného prostoru soukromým zájmem. Bezprecedentně zasahuje do poměrů všech zemí a radikálně proměňuje vztahy v oblastech lidských životů. Z jednoho úhlu pohledu globalizace tvoří nový řád, z druhého vyřazuje jednu podruhé pojistky, které doposud stabilizovaly křehký řád (Keller: 2007)

Mnohá rozhodnutí, přijímaná teritoriálními politickými jednotkami neovlivňují pouze vlastní území, nýbrž např. celý region. Typickým případem je enviromentální problematika. Dále je tu existence celé řady kvazi-regionálních či nadnárodních organizací, které svými rozhodnutími ovlivňují širokou oblast. Legitimita výstupů takovýchto aktérů je často diskutabilní. Relevance národní komunity je zpochybněna, když se národní, regionální i globální úrovně stávají propletenými a místy nejasnými. V dnešní podobě demokratického systému se účast na tomto procesu odvíjí od teritoriálních hranic, které v řadě případů nejsou relevantní. Hranice je tak vylučují z možnosti podílet se na rozhodovacím procesu. To narušuje základní koncepty fungování liberálních demokracií.

Demokratický proces ukotvený ve hranicích pevné teritoriální jednotky pak neposkytuje adekvátní nástroje pro vypořádání se změnami, které jsou charakterizovány postupující decentrací a rozpouštěním národních komunit v důsledků vnějších tlaků ekonomické a kulturní globalizace. Tento neutěšený stav vede mnohé teoretiky k přesvědčení, že je nutné provést demokratizaci na nadnárodní úrovni. Zvláště důsledky regionálních organizací jsou často dalekosáhlé a přitom zcela nelegitimní, neboť obrovské množství lidí, kterých se takovéto rozhodnutí týká, nemá žádnou šanci na něm participovat.

Rýsuje se nějaká forma celosvětové politické moci, která by odpovídala potřebě regulace sil ekonomiky na globální úrovni? Na to se pokusíme odpovědět v poslední části práce.

8. TEORIE NADNÁRODNÍ DEMOKRACIE

Mezinárodní instituce a síly v současnosti ovlivňují životy jedinců uvnitř států natolik, že je třeba hledat takové řešení, které by odpovídalo potřebě regulace a demokratizace sil na nadnárodní úrovni. Z radikálně demokratického hlediska je třeba rozvinout koncepci globálně demokratického občanství. Politická spravedlnost dle tohoto tábora spočívá v zajištění demokratické participace. Realisticko – liberální tábor si vystačí s požadavkem, aby subjekty mezinárodního práva dodržovaly základní lidská práva a vyhýbaly se použití síly. Vyžadovat legitimitu založenou na občanské participaci dle liberálů není reálné. Pokud se zaměříme na demokracii, dle liberálů je účelem demokracie prostřednictvím procesu, kterého se účastní veřejnost, stanovit zákonný rámec, ve kterém se mohou jednotlivci zabývat svými vlastními věcmi a sledovat své soukromé zájmy“ (Heywood 2002: 91). Naopak „radikální demokracie nechápe demokracii jako způsob, jak stanovit rámec, ale jako obecný princip, který lze vztáhnout na všechny oblasti sociální existence. Podle této koncepce mají právo participovat na přijímání všech rozhodnutí, která ovlivňují jejich život, a demokracie je pouze kolektivní procedura, pomocí níž se tak děje.“ (Heywood 2002: 91)

V následující části textu představíme čtyři pozice, které reprezentují snahu jednotlivých táborů o uskutečnění spravedlivějšího mezinárodního řádu.

8.1. RADIKÁLNÍ DEMOKRATÉ (dle Barša, Císař 2008: 479-480)

Tento tábor vychází z kritiky současných institucí globálního vládnutí. Jejich způsob vlády je pro ně nedemokratický a tudíž neakceptovatelný. Jejich cílem je aplikace přímé demokracie přímo v rámci globální občanské společnosti. Není požadavkem formulovat volební program, ale uskutečňovat demokratické rozhodování v každodenní praxi. Touto formou sledují především snahu rozšiřovat prostor, který je nezávislý na vládnoucích strukturách (Hardt, Negri: 2000). Empiricky jsou reprezentováni složkami heterogenního alterglobalizačního hnutí. Spatřují v otevření mezinárodních organizací občanské participaci příslib demokratizace (politické spravedlnosti) ale i sociální spravedlnosti. „Globální občanská společnost – tvořená nejrůznějšími formálními i neformálními kolektivními uskupeními – má prorazit omezení národních politických jednotek a vytvořit podmínky pro realizaci kontroly

politické a ekonomické moci na nadnárodní úrovni. Globální pluralita má otrástit postavením postindustriální ekonomicko-politické elity“ (Barša, Císař 2008: 480).

Přitom žádají vytvoření takových podmínek, které by umožnili kvantitativně odlišnou globální politiku, nenávanou na vyspělé země ani na nimi ovládané mezinárodní instituce. Projekt „nové politiky“ si klade za cíl restrukturalizovat existující globální struktury zdola .

Hnutí navazuje na radikální politiku dřívějších nových sociálních hnutí na nadnárodní úrovni, kde sleduje stejný cíl - prohloubení demokracie v dříve nedostupných oblastech. Hnutí za globální sociální spravedlnost se snaží podřídít demokratické kontrole světový obchod a rozvojovou politiku. Finanční instituce se tak dostanou pod demokratickou kontrolu, pomocí participačních mechanismů. Demokratický proces je tak vynášen nad úroveň národních států. Naděje je vkládána do transnacionálních iniciativ a hnutí, které se ekonomické globalizaci snaží postavit její občanskou alternativu (Císař 2005), která jako jediná ztělesňuje potenciál spravedlivého světového řádu.

8.2. KOSMOPOLITNÍ DEMOKRATÉ (dle Barša, Císař 2008: 479-480)

Druhou radikální skupinou jsou kosmopolitní demokraté. Ty se na rozdíl od radikálních demokratů soustředí na reformu institucí. Přitom mají absolutní požadavky. Jejich cílem je realizace globálního politického občanství, které by bylo základem spravedlivé globální společnosti. V rozšíření demokratických elementů do globální arény vidí nejjistější způsob zachování demokracie na úrovni národních jednotek. Politickým společenstvím se v konečné fázi stává celé lidstvo.

Argumentují, že s rostoucím významem mezinárodních a transnacionálních organizací došlo ke zpochybnění domácí politické komunity. Nadnárodní organizace přebraly některé z funkcí a úloh , které byly plněny institucemi národního státu bez toho, aby plně přebraly také demokratické procedury, které výkon moci na národní moci legitimizují a upravují.

Řešením je prohlubování mezinárodní vlády práva. Ustavení globálního kvazistátu, který zajišťuje nejen prevenci válek a porušování lidských práv, ale také redistribuční funkce. Kosmopolité tak jdou cestou demokratizace globálních, politických i ekonomických institucí..

Věří v prospěšnost a možnost demokratizace globálních politických institucí a rozvoje globálního politického občanství, které by mělo být základem skutečně spravedlivé globální společnosti. Ta by měla být schopna čelit rostoucím globálním nerovnostem. Zkrocení dominantních globálních hráčů by bylo řešeno skrze zahrnutí do všeobecně platné sady pravidel, která by byla základem globální republiky.

Základem institucionálního systému má pak být revitalizovaná OSN podporovaná silou NATO. Tyto a další mezinárodní organizace představují zárodek možné demokratické autority na globální úrovni (Viz. Archibugi). Samotný globální kvazi-stát pak bude sestavován postupně, ve fázích.

Přestože je plánováno podřízení suverenity všezahrnujícímu právnímu systému, na různých úrovních by byly jednotky samosprávy. V rámci tohoto systému by existovalo vícenásobné občanství. Jedinci by patřili jednak pod své primární politické jednotky, ale dále by participovali v širších regionálních a globálních společenstvích.

Rozšíření demokratických elementů do globální arény vidí nejistější způsob zachování demokracie na úrovni národních jednotek. Politickým společenstvím je v konečné fázi celé lidstvo.

8.3. LIBERÁLNÍ INSTITUCIONALISMUS (dle Barša, Císař 2008: 479-480)

Dle liberálů by struktura mezinárodních institucí by měla odpovídat přísnějším standardům legitimacy, ale plná demokracie se mívá s realitou. Na globální úrovni neexistují politické a sociální podmínky pro uskutečnění demokratického ideálu, chybí zde globální veřejnost i podmínky pro hledání všeobecně přijatelného konsenzu o podobě globálně demokratického rámce (Buchanan, Keohane, 2006 s.416 dle Barša, Císař 2008)

Také mívá na reformu mezinárodních organizací. Neuvažují o jejich radikální demokratizaci – jen o podřízení minimálnímu standardu legitimacy. Ten je naplněn pokud jsou založeny na konsenzu demokratických států a přitom splňují tyto tři základní požadavky:

1. Musejí být minimálně morálně akceptovatelné. Respektují požadavky základních lidských práv včetně práva na životní minimum. Struktura legitimní pouze tehdy, pokud neprodukuje významné nespravedlnosti.
2. Instituce musejí přinášet relativně větší užitek než jejich alternativy. Pokud existuje efektivnější institucionální řešení, ztrácí toto legitimitu
3. Instituce musejí být vnitřně koherentní. Legitimita zpochybněna tehdy, pokud existuje rozpor mezi jejich deklarovanou funkcí a skutečným fungováním. př- MMF,WTO

(dle Barša, Císař 2008: 483)

Problematický však může být přístup k informacím o fungování institucí. Dále je pak nemožno adekvátně rozhodovat při neexistenci konsensu a jistoty o optimálním uspořádání instituce. Tyto limity si autoři uvědomují a řeší je požadavkem transparentnosti a politické odpovědnosti. Dále je rozvedena podoba odpovědnosti, neboť existují případy, kdy se instituce dle nastavení chovají odpovědně pouze k některým svým členům. Proto musí instituce umožnit „principální, informovanou deliberaci o podmínkách zodpovědnosti.“ Musí existovat opatření o korekci existujících standardů.

8.4. DELIBERATIVNÍ DEMOKRACIE (dle Barša, Císař 2008: 479-480)

Tento tábor míní, že soustředit pozornost na instituce je pro demokratický proces zcela nedostatečné. Je třeba obrátit se přímo k jádru politického života – a tím je samotný proces utváření mínění. Soustředí se přímo na podmínky spontánní tvorby veřejného mínění -mimo tyto instituce – v rámci občanské společnosti. Politické instituce v liberálním chápání mají pouze instrumentální význam. Dochází tak ke spojení liberální důslednosti a nestrannosti s radikální spontánní deliberací. Institucionální oporu a principy chápe jen jako odpověď na požadavek institucionalizovat náročné předpoklady komunikace v demokratickém procesu. (Habermas)

Jde především o rozvinutí transnacionální politické sféry tak, aby mohla zprostředkovávat skutečnou debatu mezi relevantními politickými aktéry. – nositeli moci a těmi, kteří je chtějí dostat pod demokratickou kontrolu. Cílem je vytvoření podmínek pro veřejnou debatu – deliberaci. Takto vymezená demokracie by neměla být založena na fixně zakotvených

tělesech, ale na flexibilních deliberativních tělesech, která by se utvářela na základě projednávaného problému. Zainteresované strany tak mají možnost se vyjádřit bez ohledu na svoji teritoriální příslušnost. Zásadní problém představuje otázka, kdo bude pověřen sestavováním těchto institucí.

Tento princip vyžaduje garantování základních práv a nestranné procedury politického rozhodování na mezinárodní úrovni bez nutnosti konstituce globálního státu. Je tak praktikována „světová domácí politika“, která předpokládá zvládnutí globálních výzev, aniž by bylo potřeba jednotné politické centrum. Umožňuje komunikovat o globálních problémech i ve světě států.

Na globální úrovni pak postačí konstitucionalizaci minimálních požadavků lidských práv a zákazu agrese. Při takto minimálně vymezenému mandátu stačí světová organizace s minimální formou legitimacy, kterou nepřímo zajišťuje účast nevládních organizací při jejich jednáních. (Habermas 2006a Podle Barša, Císař 2008: 487)

9. ZÁVĚR

Demokratizace nadnárodního prostoru se ve světle námi zkoumaných souvislostí ukázala jako více než žádoucí. Jako realistické se jeví především minimalistické koncepty deliberativní demokracie a institucionálního liberalismu.

10. POUŽITÁ LITERATURA

Anderson, Benedict: *Pomyslná společenství*. In: Hroch, M. (ed.): Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů. SLON, Praha 2003

Barša, Císař (2008): *Anarchie a řád ve světové politice*, Praha, Portál

Cabada, Kubát (2004): *Úvod do studia politické vědy*, Praha, Eurolex Bohemia

Castells, Manuel. 2000.: *„Materials for an explanatory theory of the network society*

Connor, Walker: *Národ je národ, národ je stát, národ je etnická skupina, národ je...* In: Hroch, M. (ed.): Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů. SLON, Praha 2003

Císař, O. (2003): *Teorie demokracie na úsvitu globálního věku*, in: V. Hloušek – L. Kopeček. (eds.): *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Brno, IIPS.

Dahl, R. (1995): *Demokracie a její kritici*, Praha, Victoria

..

Dahl, R. (2001): *O demokracii*, Praha, Portal

Deutsch, Karl W.: *Růst národů: některé opakující se vzorce politické a sociální integrace*. In: Hroch, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus*. Čítanka textů. SLON, Praha 2003

Duff, A.S. : *Daniel Bell's theory of the information society*

Fukuyama, F. (2002): *Konec dějin a poslední člověk*, Praha, Rybka publishers

Giddens, A. (1998): *Důsledky modernity*, Praha, Slon

Hardt, Negri (2000): *Empire*, Cambridge, London, Harvard University Press

Heywood, A. (2004): Politologie, Praha, Eurolex Bohemia

Heywood, A. (2005): Politické ideologie, Praha, Eurolex Bohemia

Hroch, Miroslav: *Zmatky kolem nacionalismu*. In: AntropoWebzin, 1-2 2006

Held, D. (2006): Models of democracy, Stanford university press

Hloušek, Kopeček (2003): Fenomén demokracie, in: V. Hloušek – L. Kopeček. (eds.): Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie, Brno, IIPS.

Hroch, M. (ed.): Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů. SLON, Praha 2003

Kopeček, L. (2003): Sociálně politické podmínky demokracie, in: V. Hloušek – L. Kopeček. (eds.): Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie, Brno, IIPS.

Keller, J. (2007): Teorie modernizace, Praha, Sociologické nakladatelství

Kopeček, L (2003a): Vize role liberální demokracie ve světě na přelomu 20. a 21. století, in: V. Hloušek – L. Kopeček. (eds.): Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie, Brno, IIPS.

Mareš, M. (2003): Polyarchie, in: V. Hloušek – L. Kopeček. (eds.): Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie, Brno, IIPS.

McGrew, A.: Transnational Democracy: Theories and Prospects, on-line text

<http://www.polity.co.uk/global/transnational-democracy-theories-and-prospects.asp>

Hloušek, Kopeček (2003): Fenomén demokracie, in: V. Hloušek – L. Kopeček. (eds.): Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie, Brno, IIPS.

Kopeček, L. (2003): Sociálně politické podmínky demokracie, in: V. Hloušek – L. Kopeček. (eds.): Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie, Brno, IIPS.

Kopeček, L (2003a): Vize role liberální demokracie ve světě na přelomu 20. a 21. století, in: V. Hloušek – L. Kopeček. (eds.): Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie, Brno, IIPS.

Globalization

By David Held and Anthony McGrew

<http://www.polity.co.uk/global/globalization-oxford.asp>

Global transformations website

<http://www.polity.co.uk/global/default.asp>

11. ANOTACE A KLÍČOVÁ SLOVA

Tato práce se zabývá vlivy globalizace a internacionalizace na liberální zastupitelskou demokracii. Především pak zkoumá možnost rozšíření demokratických principů na nadnárodní úroveň. V souvislosti s tímto úsilím se zabývá teoriemi kosmopolitní demokracie, radikální demokracie, liberálním institucionismem a deliberativní demokracií.

klíčová slova: demokracie, nadnárodní demokracie, kosmopolitní demokracie, deliberativní demokracie, radikální demokracie, radikální demokracie, globalizace, internacionalizace